

Hogyan gyúrte maga alá a hatalom az oroszországi sajtót?

16

Mára odáig jutott az oroszországi nyilvánosság, hogy a törvényhozás alsóháza, az állami дума épp egy olyan törvénymódosítást tárgyal, ami bizonyos esetekben adminisztratív büntetéssel sújtaná azokat, akik szélsőségesnek minősített tartalmak kereséséhez VPN-t használnak, illetve akik tudatosan keresnek szélsőséges tartalmakat. Ahhoz, hogy Oroszország eljusson idáig, számos lépést kellett megtenni. A demokratikus nyilvánosság felszámolásának fontos állomása volt a nem kormányzati szervezetekre vonatkozó törvény kiegészítése a „külföldi ügynök” passzussal, a „nemkívánatos szervezetekre” vonatkozó törvény elfogadása, illetve a terrorizmus és szélsőségeség elleni törvény folyamatos kibővítése, ahogyan az a rendelkezés is, ami felhatalmazta az igazságügyi minisztériumot a tiltott tartalmakat számontartó regiszter összeállítására és frissítésére. A lista 2025 nyarán 5600 tételt – könyveket, tanulmányokat, cikkeket és egyéb közleményeket – tart számon és folyamatosan bővül. Ez az írás arra tesz kísérletet, hogy röviden bemutassa azt a folyamatot, amely a sajtó késő szovjet korszakbeli felszabadításától a demokratikus nyilvánosság felszámolásáig tartott. Ehhez még háborúra sem volt szükség, mert ezt a célt a hatalom lényegében még azelőtt el tudta érni, hogy nyílt és átfogó háborút indított volna Ukrajna ellen.

A Szovjetunióban – annak ellenére, hogy a szovjet korszakban is számos újság jelent meg, illetve több tévécsatorna és rádióállomás sugározta műsorát – a független média ismeretlen fogalom volt. A kommunista párt teljes mértékben ellenőrzése alatt tartotta a sajtót, amelyet szigorúan cenzúráztak, és egyetlen célja az állami propaganda terjesztése volt. A sajtószabadság teljes hiányában az objektív tudósítás, az oknyomozó újságírás vagy a hatalom számonkérése a médián keresztül elképzelhetetlennek bizonyult. Így, amikor Gorbacsov a csernobili katasztrófát követően szabad utat engedett a glasznosztynak, vagyis annak a politikának, amely nagyobb szabadságot biztosított a média működésének, kibővítette a politikai diskurzust és lehetőséget adott kormánykritika megfogalmazására, ezek a változások elkezdték a sajtót a „negyedik hatalmi ágga” emelni, és elkezdődött a független sajtó koncepciójának kialakulása. A Szovjetunióban a szólásszabadság jogi garantálása és a cenzúra eltörlése hivatalosan az 1990 júniusában elfogadott sajtótörvény révén valósult meg. Ebben az új jogi környezetben hozták létre az első pártfüggetlen sajtóorgánumokat, mint amilyen a korszak két vezető napilapja, a *Nyevaviszimaja Gazeta* és a *Kommerszant* volt. De ekkor alapították a független rádióállomást, az *Ekho Moszkvit* is.

Az 1990 és 1992 közötti időszakot joggal nevezte a kiváló orosz média-kutató, Zasszurszkij az orosz sajtó aranykorának. Erre az időszakra esett – az új sajtótermékek alapításán túl – a különböző, már meglévő médiumok privatizációjának első hulláma is. A médiaviszonyok késői szovjet korszakban kezdődő liberalizálása az önállóvá vált Oroszországban is folytatódott. Röviddel a Szovjetunió felbomlása után, 1991. december végén írta alá Borisz Jelcin a tömegtájékoztatási eszközökre vonatkozó törvényt, ami formálisan is megerősítette a sajtószabadságot. Az 1993. decemberében elfogadott új alkotmány pedig további biztosítékokkal szolgált: hivatalosan betiltotta a cenzúrát és garantálta a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságát. Jelcin, azok után, hogy 1991. nyarán megválasztották Oroszország elnökévé, a szabad sajtó következetes támogatójaként lépett fel, és feltűnő megértést mutatott a vele szemben megfogalmazott kritikák iránt. A kormánykritikus médiát – ellentétben a szovjet időszakkal – a hatalom nem akarta elhallgattatni, és a hatóságok nem fenyegették különböző büntetőjogi szankciókkal.

Az orosz média „aranykora” azonban rövid életűnek bizonyult. Nem kellett hozzá sok idő, hogy kiderüljön, a függetlenség fenntartása nagyobb költségeket igényel, mint amennyit a lapok különböző módokon – előfizetés, reklám, utcai terjesztés – működésükhöz be tudtak szedni, és ez a helyzet számos orosz orgánumot a csőd szélére sodort. A gazdasági nehézségeket a szerkesztőségek egy része a Kreml anyagi támogatásával próbálta ellensúlyozni, ám ez megkérdőjelezte független

státuszukat. Mások a születőben lévő új tulajdonosi osztály, a majdani oligarchák támogatásában bíztak, ami éppúgy függő helyzetet teremtett. Az újságok és rádióállomások különböző üzleti csoportok általi felvásárlása ugyan gazdasági stabilitást hozott, de az szinte minden esetben együtt járt a szerkesztőségek függetlenségének elvesztésével. Az új tulajdonosoknak nem az volt a céljuk, hogy minőségi politikai sajtót hozzanak létre – bár bizonyos esetekben ez mégis megtörtént –, hanem hogy olyan eszköz kerüljön a kezükbe, amivel hatékonyan segíthetik politikai és üzleti érdekeik érvényesülését. A lapok, a rádióállomások, majd a tévécsatornák elvesztették függetlenségüket, de mert különböző érdekcsoportok kezébe kerültek, a sajtó egésze plurális maradt, vagyis nem került kizárólag a kormány, egyetlen párt vagy üzleti kör felügyelete alá. A médiumok ugyan nem voltak pártatlanok, de a különböző orgánumok között kibontakozó verseny mégis nagyobb lehetőséget adott arra, hogy a sajtóból tájékozódó közönség a korábbiakhoz képest összetettebb és így hitelesebb képet kapjon a bel- és külpolitikai folyamatokról.

Az évtized előrehaladtával a sajtó „romantikus függetlenségének” érzete lassan elhalványult. Az 1993-as alkotmányos válságra adott válaszként több radikális, nacionalista és szélsőjobb oldali lappal szemben vezettek be cenzúrát, indítottak büntetőeljárást, vagy egyszerűen bezáratták őket. A hivatalos indoklás szerint ezek a korlátozások átmenetiek voltak, és azt mondták, csak addig maradnak hatályban, amíg a szükségállapot fennáll. Jelcin hamarosan vissza is

vonta a rendelkezéseket. Az akkor történtek mégis azt mutatták, hogy a sajtószabadság Oroszországban továbbra is törékeny, és a kormány, ha szükségesnek látja, kész beavatkozni a média világába.

Az 1996-os elnökválasztást megelőző kampányban a sajtó a politikai kommunikáció fő eszközévé vált. Jelcin győzelme világossá tette, hogy a tömegtájékoztatási eszközök meghatározó szerepet játszanak a közvélemény befolyásolásában. Ez a felismerés növelte a sajtó jelentőségét, és tőkebefektetéseket vonzott. A gazdasági elit elkezdte felvásárolni a még megmaradt független kiadványokat és egyéb platformokat. Ennek következtében 1996 és 1998 között az orosz média pénzügyi autonómiája jelentősen csökkent, és elkezdett egyre inkább külső finanszírozásra támaszkodni. Ez a folyamat rövid időn belül hatalmas médiabirodalmak kialakulásához vezetett. A tulajdonosi elit néhány tagja – akik a gazdasági élet egészen más területein jutottak messé vagyonhoz – médiacézárrá vált.

Az 1999-es parlamenti, majd a 2000-es elnökválasztásra készülve az állam szerepe is megnőtt a médiapiaccon. Jelcin a média felügyeletére önálló minisztériumot hozott létre, ami egyben az új sajtóorgánumok engedélyezését is ellátta. Ez az az időszak – a 2000-es évek eleje –, amikor elfogadták a terrorizmus elleni első törvényeket, jogi alapot teremtve arra, hogy a szélsőséges tevékenységekre hivatkozva korlátozni lehessen a sajtó- és információszabadságot.

A jelcini korszak sem volt mentes a hibáktól. A legnagyobb problémát a tulajdonosi csoportok érdekeinek túlzott érvényesülése jelentette. Ennek ellenére a kilencvenes évek az orosz

sajtótörténelem kivételes időszaka volt, hiszen ezekben az években alakult ki az a jogi és politikai környezet, ami lehetővé tette, hogy a független újságírás is teret nyerjen. Az újságírók sem előtte, sem utána nem élveztek olyan elismertséget és hatalmat, mint ezekben az években. Az 1991–1999 között hozott törvények a szovjet rendszerben elképzelhetetlen szabadságot és jogokat biztosítottak az újságíróknak. Ennek ellenére az újságírás függetlensége már az 1996-os elnökválasztás idején elkezdett gyengülni. Putyin hatalomra kerülésével – előbb kevésbé látványosan, majd egyre nyíltabban – megindult a sajtó hatalom alá gyűrése. Az új elnök tisztában volt a média – legfőképp a televízió – politikai hatalmával, ezért elkezdte a sajtó feletti ellenőrzést fokozatosan átvenni. Elsőként a televíziós csatornák kerültek a Kreml célkeresztjébe, majd a rádióállomások és a nyomtatott sajtó, míg a 2010-es évektől a digitális médiumok is közvetlen vagy közvetett állami ellenőrzés alá kerültek.

Vlagyimir Putyin hatalomra kerülését követően azonnal hozzákezdett a meggyengült, működőképességében megrendült államhatalom visszaállításához. Ez azonban együtt járt – holt nem kellett volna együtt járnia – a média függetlenségének csökkenésével és ellenőrzésének szigorodásával. 2000 májusában, az elnöki hivatal átvételét követően Putyin olyan átfogó médiairányítási stratégiát valósított meg, ami az állami dominancia megszilárdítását, a kritikus sajtóhangok elnyomását és a sajtó feletti ellenőrzés visszaszerzését tűzte ki célként. Ennek elemei már 2000 áprilisában nyilvánosságra is kerültek, amikor a korszak vezető politikai napilapja, a

Kommerszant hétvégi elemző magazinjában, a *Vlasztyban* közzétette a „Hatos számú változat” néven elhíresült dokumentumot. A valószínűsíthetően az elnöki hivatal munkatársai által készített tervezet a médiára vonatkozóan olyan párhuzamos stratégiát javasolt, aminek van egy nyilvános, hivatalos és egy titkos része, ami a sajtó befolyásolására és megfigyelésére irányul. Az újságírók pénzügyi hátterének, politikai kötődéseinek és a szerkesztőségek működésének feltérképezése mellett a dokumentum javasolta az állami propaganda felerősítését és az ellenzéki médiumok ellehetetlenítését is.

Alig néhány hónappal a bizalmas dokumentum nyilvánosságra kerülése után egyre több jele lett annak, hogy a kiszivárgott tervezet hiteles. Megszaporodtak azok a hírek, amelyek a Kreml útjában álló sajtóorgánumok befolyásolásának és ellehetetlenítésének kísérleteiről szóltak. A megerősödő és egyre magabiztosabbá váló hatalmi gépezet fokozatosan szélesítette ki azoknak a törvényhozási és a jogalkotáson kívüli eszközöknek a palettáját, amelyek segítségével a hatalom maga alá gyúrte a független sajtót, és átalakította a működési kereteit.

A független média ellehetetlenítésének egyik leggyakrabban alkalmazott – és napjainkban is a legmeghatározóbb – módszere a jogszabályi környezet szigorítása lett. Az elfogadott rendelkezések ugyan sokszor legitim célokat – például a gyermekek vagy általában az állampolgárok védelmét – deklarálnak, valójában gyakran az ellenzéki média működésének korlátozását és rejtett cenzúrázását szolgálják. A sajtószabadság fokozatos leépítése ily módon már Vlagyimir

Putyin hatalomra jutásától jelen volt, ám különösen harmadik elnöki ciklusának kezdetétől, vagyis 2012-től vált látványossá, amikor is a szabályok már nem csupán szigorúbbá, hanem egyre nyíltabban büntető jellegűvé váltak.

Oroszországban a média működésének alapelveit az 1991-ben elfogadott sajtótörvény határozza meg. A jogszabály magában foglalja a cenzúra megszüntetését, a magántulajdonú médiumok létrehozásának lehetőségét és az újságírók jogainak garantálását. Miközben az új norma középpontjában kétségtelenül a sajtószabadság biztosítása állt, aközben ez a törvény már eredeti formájában is jelentős állami korlátozásokat tartalmazott, például a médiumok regisztrálásának kötelezettségét. A törvény annak megsértése esetén büntetőjogi szankciókat is kilátásba helyezett, sőt, bizonyos esetekben ez az újságírók akkreditációjának megvonásával vagy az érintett médium bezárásával járhatott. Az évek során a törvény több módosítást is megélt, és 2011-ben a digitális médiumokat is a szabályozás hatálya alá vonták, így immár ezen oldalak nyilvántartásba vételére és ellenőrzésére is lehetőség nyílt.

A 2000-ben kiadott információs biztonsági doktrína, amelynek új változatát 2016-ban hagyta jóvá az orosz elnök, noha nem rendelkezik jogi kötéssel, lefekteti az állam hivatalos álláspontját a média szabályozásának és az információs biztonság megteremtésének alapelveiről. Az 1991-es orosz sajtótörvényhez hasonlóan megerősíti a sajtószabadsághoz való jogot, valamint a cenzúra tilalmát, ugyanakkor a sajtó védelmét már nemzeti érdekké is emeli a külföldi befolyással és dezinformációval szem-

ben. A hivatalos álláspont szerint az állam az egyetlen szereplő, amely képes objektív tájékoztatást nyújtani a lakosságnak. Lényegében már ekkor afféle megbízhatatlan, belső ellenségként kezelték azokat a független médiumokat, amelyek magánkézben voltak, függetlenül attól, hogy ez orosz vagy külföldi tulajdonlást jelentett. A kormányzat kommunikációjában csak Putyin harmadik elnöki ciklusával jelent meg az „ötödik hadoszlop” kifejezés, amellyel a független újságírókat – sőt, egy idő után az ellenzéki politikusokat és a civil szervezeteket is – egyre gyakrabban illették. A Kreml szerint ezek a jellemzően külföldi támogatásban részesülő szereplők veszélyt jelentenek, mert leplezetten valamilyen ellenséges hatalmat szolgálnak, ezért korlátozásuk – végző esetben: elhallgattatásuk – nemzetbiztonsági érdek.

Oroszországban a média felügyeletét a 2008-ban felállított szövetségi szolgálat, a Roszkomnadzor látja el. A hatóság illetékessége a kommunikáció teljes területére, a távközlésre, az információs technológiákra és a tömegtájékoztatás minden területére kiterjed. Feladatai közé tartozik a médiumok regisztrációja és engedélyezése, valamint a tartalmak törvényességének felügyelete. A Roszkomnadzor intézkedései azonban nem pusztán adminisztratív jellegűek: ha álláspontja szerint egy médium nem felel meg a jogszabályoknak, lehetősége van annak nyilvántartásból történő törlésére, működési engedélyének visszavonására. A hatóság bírósági döntés nélkül is blokkolhat internetes oldalakat, letilthat tartalmakat. Ez a felhatalmazás azért különösen veszélyes, mert anélkül ad lehetőséget internetes tartalmak blokkolására, hogy

a döntést független jogi eljárás előzné meg. A teljes képhez azonban az is hozzátartozik, hogy a Roszkomnadzor elvileg köteles figyelmeztetést küldeni a weboldal tulajdonosának, hogy törölje a kifogásolt tartalmat, és csak abban az esetben kerül sor a honlap blokkolására, ha a szerkesztőség nem tesz eleget a hatóság felszólításnak. A problémát az jelenti, hogy nem minden esetben egyértelmű, hogy a vitatott tartalom a hatályban lévő törvények alapján valóban kifogásolható, vagy a hatóság túlkapásáról van szó. Utólag ugyan lehet bírósághoz fordulni, de ez általában hosszan elhúzódó folyamat, aminek eredményeképpen a nem különösebben gazdag oldalak többnyire nem tudják kivárni az igazságszolgáltatás döntését, és végleg megszűnnek.

A 2002-ben elfogadott szélsőséges tevékenységek ellen hozott törvény vált az orosz sajtószabadság egyik legmesszemenőbb következményekkel járó korlátozójává. A rendelkezés eredeti célja a terroristák és szélsőséges nézeteket valló csoportok tevékenységének megakadályozása, illetve az ezeket támogató hangok elhallgattatása volt, de mert az extrémizmus törvényi definíciója meglehetősen homályos, ezért a bíróságok többnyire felettébb szabadon értelmezték a normát. A törvény a szélsőségesnek minősülő tevékenységeket egy lista alapján határozza meg, amelyre különböző erőszakos, államellenes és gyűlöletkeltő cselekmények kerültek fel. A rendelkezés a médiára vonatkozóan megtiltja a szélsőséges tartalmak terjesztését. Amennyiben az adott orgánum a hatóságok többszöri felszólítására sem hajlandó annak kérését teljesíteni, a bíróságnak jogában áll az adott sajtóterméket

bezártni. Az újságírók számára komoly problémát jelent annak megítélése, hogy mi és miért minősül szélsőséges álláspontnak. Az oroszországi joggyakorlat hajlamos arra, hogy kormánykritikus cikkeket is a szélsőségeség megnyilatkozásának tekintse.

Az évek során a törvényt többször módosították, és kibővítették azon cselekedetek körét, amelyek a hatálya alá esnek. A 2006-ban és 2007-ben elfogadott módosítások nyomán már a köztisztviselők nyilvános bírálata vagy a nemzeti büszkeség „megsértése” is olyan cselekedetnek számított, ami lehetővé tette az elkövetőivel szemben a szélsőségeség elleni törvény alkalmazását. Ez a törvény hatályát kiterjesztő tendencia a későbbiekben is folytatódott, amivel párhuzamosan a kiszabható büntetési tételek is egyre szigorúbbá váltak. Ez oda vezetett, hogy egy, a hatóságok korrupciójáról szóló cikk is gyűlöletkeltővé minősülhetett.

Az oroszországi sajtószabadság fokozatos leépülésével az Európa Tanács keretei között működő Rasszizmus és Intolerancia Elleni Európai Bizottság is foglalkozott, rámutatva az oroszországi jogszabályok – mindenekelőtt a terrorizmus és a szélsőségeség ellen meghozott normák – visszaélésszerű alkalmazására. A szakértői testület szerint a szélsőségesnek minősített és tiltólistára tett anyagok mennyisége megalapozatlanul nagy, ezért a terrorizmus és a szélsőségeség vádjá miatt üldözöttek száma évről évre rendkívüli mértékben növekszik, és egyre nagyobb arányban ítélnék el olyanokat, akiknek a terrorizmushoz és a szélsőségeséghez nincs közük. Az újságírókat növekvő aggodalommal tölti az a joggyakorlat, ami a kormánykritikát

gyakorta összemossa a szélsőséges, erőszakra felszólító cselekedetekkel. Ez az öncenzúra erősödését hozta magával.

A civil szervezetekre vonatkozó törvény 2012-ben elfogadott kiegészítése a „külföldi ügynök” kitételrel nyilvánvalóan azzal a céllal született, hogy jelentősen megnehezítse, sőt bizonyos esetekben kifejezetten ellehetetlenítse az Oroszországban működő nem kormányzati szervezetek működését. A törvénymódosítás értelmében azok az orosz civil szervezetek, amelyek bármilyen mértékű külföldi finanszírozásban részesülnek és politikai tevékenységet folytatnak, kötelesek az igazságügyi minisztériumnál „külföldi ügynökként” regisztráltatni magukat. A kötelező regisztrációba vételen túl az új norma számos további kötelezettséget rótt rájuk. Rendszeresen részletes beszámolót kell készíteniük tevékenységükről és a külföldről származó bevételeikről. Emellett minden általuk közzétett anyagon – legyen az könyv, brosúra, pódiumbeszélgetés vagy internetes felület – jól látható módon fel kell tüntetni, hogy az adott kiadvány vagy esemény szervezője, illetve szerzője „idegen ügynök”, vagyis mindenki legyen tisztában azzal, hogy az adott szervezet „külföldi befolyás alatt áll”, ezért közleményeiket ennek megfelelően kell kezelni.

A törvény hatályát 2017-től kiterjesztették a médiára is. A módosítás nyomán elsősorban az internetes hírszolgáltatókat vették célba. Az Egyesült Államokhoz kötődő médiumok – a *Szabad Európa* és az *Amerika Hangja* – az elsők között kapták meg a „külföldi ügynök” billogot. A jogszabályt 2019-től már természetes személyekre is alkalmazzák, leginkább a minőségi médiában dolgozó újság-

írókra, közéleti szereplőkre, politikai aktivistákra, bloggerekre és a politikai ellenzék tagjaira aggatják rá ezt a jelzőt is. A sajtótermékek külföldi ügynökként történő megbélyegzése gyakran azzal a következménnyel jár, hogy az adott orgánum elveszíti hirdetőit, és a bevételkiesés miatt egy idő után nem tud tovább működni. Ez történt például az online üzleti újsággal, a *VTimes*szal is. A hatóságok „külföldi ügynökké” nyilvánították, aminek hatására a hirdetői pillanatok alatt eltűntek. A döntéshozókat az sem zavarja, ha egy orgánum külföldön működik. 2021-ben például az orosz nyelvű sajtó egyik vezető online orgánumát, a Lettországból működő *Meduzát* nyilvánították külföldi ügynökké. Nyilván ebben az esetben is a portál ellehetetlenítése volt a végső cél. De ezt máig nem tudták elérni.

A „külföldi ügynök” státusz ugyan korlátozta a független, külföldi támogatással működő médiumokat, de nem tudta felszámolni teljes egészében jelenlétüket. E probléma áthidalására 2015-ben új törvényt fogadtak el. A „nemkivánatos szervezetekre” vonatkozó törvény arra ad lehetőséget a főügyészségnek, hogy bírósági ítélet nélkül – a külügyminisztériummal történt egyeztetést követően – betilthat bármely külföldi kötődésű szervezetet, amennyiben annak működése fenyegetést jelent Oroszország alkotmányos rendjére, védelmi képességére és biztonságára. A törvény hatálya azonban nemcsak az adott szervezetre terjed ki, hanem azokra is, akik velük kapcsolatban állnak, vagy magukban a szervezetekben dolgoznak. Akár már egy egészen laza együttműködés vagy valamelyik közösségi média felületén megosztott link is elég lehet ahhoz, hogy valakit

pénzbírsággal vagy börtönbüntetéssel sújtsanak, függetlenül attól, hogy a bejegyzés a törvény hatálya lépése előtt vagy után született. A „külföldi ügynökké” és „nemkivánatos szervezetté” nyilvánított *Szabad Európa Rádió* szerint a két törvény között világos a funkcióbeli különbség. Míg a „külföldi ügynökökre” vonatkozó törvény célja a Kremmel szemben kritikát megfogalmazó szervezetek, médiumok és személyek megbélyegzése – ami gyakran hirdetőik elvesztéséhez és pénzügyi ellehetetlenülésükhöz vezet –, addig a „nemkivánatos szervezetekre” vonatkozó törvény lehetőséget ad a „talpon maradó” médiumok és szervezetek betiltására.

Az első „nemkivánatos” nyilvánított médium az oknyomozó riportjairól elhíresült portál, a *Projekt* volt. Az oldal szerkesztősége olyan kényes témákat dolgozott fel, mint Vlagyimir Putyin és belső köreinek viselt dolgai, meggazdagodásuk története vagy éppen Ramzan Kadirov csecsen vezető családjának vagyonosodása. De alapos elemzésnek vetették alá az állami statisztikák meghamisítását is. 2021 júliusában az oldal amerikai székhelyű kiadóját, a *Project Mediát* „nemkivánatos szervezetté” nyilvánították, ezért a portál kénytelen volt felfüggeszteni oroszországi tevékenységét. A „nemkivánatos szervezetekre” vonatkozó törvényt kiterjedt módon Ukrajna 2022. februári nyílt megtámadása után kezdték el használni, leszámolva azokkal a sajtótermékekkel, amelyek kritikusan léphettek volna fel a szomszédos ország ellen indított agresszióval szemben.

Oroszországban a széles körű internetcenzúra jogi alapját az a 2006-ban elfogadott szövetségi törvény adja, amely lehetővé teszi az alkotmányos

rendre, az erkölcsre, a közegészség-ügyre és a nemzetbiztonságra veszélyt jelentő weboldalak blokkolását. Bár a hagyományos médiát az állam már korábban is szigorú ellenőrzés alatt tartotta, 2012-ig az internet viszonylagos szabadságot biztosított a független újságírás számára. Az online tér ezáltal egyfajta alternatív csatornaként működött, ahol viszonylag szabadon megjelenhettek kritikusabb hangvételű publikációk és vélemények. Ám Putyin elnök 2012-es visszatéréseivel ez a viszonylagos szabadság gyorsan szűkült.

Az orosz hatóságok az online tér cenzúrázásának egyszerűbbé tételéért feketelistát vezetnek, ide azok a weboldalak kerülnek fel, amelyek tartalmát a központi kormányzat politikailag vagy erkölcsileg elfogadhatatlannak tartja. A 2012-ben hatályba lépő „internetes feketelista törvény” lehetővé tette a hatóságok számára, hogy letiltsák a szélsőséges anyagokat, a gyermekpornográfiát, a kábítószer-fogyasztást és más érzékeny témákat terjesztő oldalakat. Ezzel párhuzamosan a gyermekek védelméről szóló törvényt is módosították, aminek alkalmazása – habár nemes célt szolgál azzal, hogy a kiskorúakat védi a káros és szélsőséges tartalmakat közlő weboldalaktól – jóval túlmutat az eredeti célokon. Ennél a törvéynél is a pontatlan, erősen elnagyolt megfogalmazás a legnagyobb probléma. A *Riporterek Határok Nélkül* civil szervezet különösen aggasztónak találta az „ártalmas tartalom” fogalmának homályos meghatározását, valamint a publikációk bírói jóváhagyás nélküli eltávolítását. A norma szélesre nyitott megfogalmazása lehetővé teszi, hogy nem csak a gyermekekre valós veszélyt

jelentő anyagokat cenzúrázzák, de olyan tartalmakat is, amelyek tényleges kockázatot nem jelentenek. A 2013-ban elfogadott Lugovoj-törvény jelentősen bővítette a tiltólistára kerülő médiumok körét. A módosítás nyomán a főügyész kezdeményezésére – bírósági végzés nélkül – akár egyetlen nap alatt is tudják blokkolni azokat az internetes portálokat, amelyek „tömeges zavargásokra, szélsőséges tevékenységekre vagy ezeken való részvételre buzdítanak”. Az új, online médiumokra vonatkozó szabályozások következtében 2014-ben több jelentős ellenzéki hangvételű híroldal betiltását rendelte el a főügyészség azzal az indokkal, hogy illegális tevékenységekre és törvényellenes tömegrendezvényen való részvételre szólítanak fel. Az ekkor letiltott portálok közül a *Grani.ru* elsősorban a Kremmel szembeni következetes kritikájáról volt ismert, a *Jezsednyevnij Zsurnal* (Ej.ru) hír- és véleményportálként működött, míg a *Kasparov.ru* a sakkvilágbajnokból ellenzéki politikussá vált Garri Kaszparov weboldala volt, ahova naponta gyűjtötték össze a közéleti ügyekben megnyilatkozó blogger leginkább relevánsnak tartott írásait. Az érintett oldalak tulajdonosait nem is tájékoztatták arról, hogy melyik tartalmuk miatt történt a letiltásuk, így még arra sem volt lehetőségük, hogy maguk távolítsák el oldalukról a kifogásolt írásokat. És ez aligha volt véletlen. A hatóságok célja nyilvánvalóan az volt, hogy ezek a portálok többé ne működhessenek. Betiltásuk egybeesett a Krím annektálásával és az orosz vezetésnek azzal az új keletű igényével, hogy ne legyenek olyan orgánumok, amelyek nyíltan ellenzik politikájukat.

2014-ben újabb korlátozást vezettek be. A módosítás ezúttal a média külföldi tulajdonosi szerkezetét érintette. Korábban az oroszországi médiumokban a megengedett külföldi tulajdonosi részesedés elérhette az 50 százalékot, amit azonban 20 százalékra csökkentettek. A törvénymódosítás következtében külföldi médiavállalatok sora vonult ki Oroszországból, míg az esetek egy részében az addig külföldi kézben lévő tulajdonjogot orosz befektetők vették át. Így került például a *Forbes* magazin orosz kiadása és annak weboldala a német Alex Springer kiadótól orosz tulajdonba, ahogy a tekintélyes üzleti napilap és hírportál, a *Vedomosztyi* a finn Sanoma vállalatától moszkvai üzletemberek kezébe. Ennek a törvénymódosításnak is nyilván az volt a célja, hogy a Kreml nagyobb befolyást gyakorolhasson a legolvasottabb híroldalakra.

2019-ben két olyan új törvénymódosítást is megszavaztak, amellyel tovább növelték az állam cenzúrázási lehetőségeit az online tartalmak felett. Az egyik a „megbízhatatlan információk”, vagyis az álhírek terjesztése ellen irányult, és bűncselekményként határozta meg azok terjesztését, amennyiben olyan társadalmilag érzékeny területet érintettek, mint a polgárok élete, egészsége, vagyona, a közbiztonság vagy a kritikus infrastruktúra. Ilyen esetben a Roszkomnadzor bírósági végzés nélkül blokkolhatja az internetes tartalmakat, vagy pénzbírságot szabhat ki azokra a médiumokra, amelyek a hatóság álláspontja szerint álhíreket terjesztenek. Ezzel párhuzamosan elfogadtak egy másik jogszabálymódosítást is, amely büntethetővé tette az állam, annak szimbólumai, az al-

kormány és a hatóságokkal szembeni tiszteletlenséget. Elfogadásuk után mindkét törvényt széles körben alkalmazták, feltűnő gyakorisággal a 2020–2021-es Covid-járvány idején.

A sajtószabadság oroszországi helyzetét nemcsak az egyre szigorodó jogszabályok és azok gyakori önkényes értelmezése és alkalmazása ásta alá, de az is, hogy a bűnüldöző szervek a független újságírókkal szemben elkövetett bűncselekményeket távolról sem kellő alapossgal vizsgálják ki. Számos példát lehetne erre felhozni. Itt most csak néhány nagy visszhangot keltő esetet idézünk fel.

Ezek egyike az a brutális gyilkosság, amelyet 2018-ban követtek el a Közép-afrikai Köztársaságban. Ismeretlenek megölték három orosz újságíró, akik a Wagner-csoport afrikai tevékenységéről próbáltak anyagot gyűjteni. 2009-ben egy csecsen újságíró, Natalija Esztemirovát, a *Memorial Központ* munkatársát, emberi jogi aktivistát rabolták el grozniji otthonából, majd napokkal később találták meg a holttestét többszörös lött sebekkel. A legendás újságíró, a csecsen háborúkról leplezetlen őszinteséggel beszámoló Anna Politkovszkáját, a *Novaja Gazeta* munkatársát 2006-ban otthona lépcsőházában gyilkolták meg. Az elkövetőt ebben az esetben ugyan megtalálták és elítélték, de a felbujtó személye máig ismeretlen. A felsorolt ügyek közös jellemzője, hogy az áldozatok mindhárom esetben a kormányzat számára kényes témákat érintettek, és a gyilkosságok megrendelőit egyik esetben sem találták meg és állították bíróság elé.

Összességében elmondható, hogy az orosz média jogi szabályozása mára olyan torz környezetet terem-

tett, amiben az ország politikai vezetése különböző hatóságai révén különösebb gond nélkül ellenőrzése alatt tudja tartani a tömegtájékoztatás egészét. Az egyre szigorúbb törvények akadályozzák a tárgyilagos tudósítást, a központi narratívának ellentmondó publikációkért gyakran jár pénzbírság, és szerkesztőségeket zárnak be. Bár a törvények formálisan többnyire legitim célokat szolgálnak, a gyakorlatban azonban nem egy esetben veszélyeztetik a sajtószabadságot, az állampolgárok szabad és elfogulatlan tájékoztatáshoz való jogát, megsértve ezzel az Oroszország által vállalt nemzetközi emberi jogi kötelezettségeket. A rendszer végső soron bűncselekménynek minősíti a kormányzati állásponttal szemben álló vélemények közlését, és ennek megakadályozására megpróbálják ellehetetleníteni a független sajtó működését. Ez a szemlélet és gyakorlat az Ukrajna elleni nyílt háború megkezdésével szinte mindent eluralt.

A Putyin-rezsim – sok tekintetben követve az autokratikus berendezkedésű államok mintázatát – a jogi szabályozás mellett kiterjedt, jogalkotáson kívüli eszköztárat is kialakított a sajtó feletti minél hatékonyabb ellenőrzésre, továbbá azért, hogy minél több akadályt gördítsen a független újságírás elé. Az alkalmazott módszerek miatt – amelyek között a leggyakoribb a tulajdonosokra gyakorolt gazdasági és politikai nyomás, az újságírókat érő adminisztratív zaklatás és a velük szembeni erőszakos fellépés volt – az oroszországi sajtó egyre nehezebb feltételek közé került, a nyílt háború időszakára pedig gyakorlatilag elveszítette kritikai jellegét.

A 2000-es évek elején Putyin első elnökségével megkezdődött az a fo-

lyamat, amelyben az állam fokozatosan visszanyerte az ellenőrzést az addig oligarchák kezében lévő, nagy eléréssel rendelkező tömegtájékoztatási eszközök felett. A hatalom azzal indokolta fellépését, hogy a magántulajdonban lévő médiumok kiszolgáltatottak a tulajdonosok üzleti és politikai érdekeinek, ezért könnyen válhatnak a félretájékoztatás és az állammal szembeni fellépés eszközeivé. Ennek jegyében elsőként a politikai szempontból kulcsfontosságú médiumok kerültek célkeresztbe, vagyis a magántulajdonban lévő tévétársaságok. Ez a folyamat később kiterjedt az írott és digitális hírmédiára is.

Kezdetben a Kreml állami cégek révén – mint amilyen például a Gazprom-Media, az orosz földgázkitermelő leányvállalata – kezdte meg a legnagyobb nézettségű televíziós csatornák megszerzését. Az egyik sokak által nézett csatorna, a kilencvenes évek derekán alapított NTV úgy került közvetett módon az állam tulajdonába, hogy a tulajdonosával, Vlagyimir Guszinszkijjal szemben pénzügyi visszaélésekre hivatkozva eljárást indítottak, és annak részeként le is tartóztatták. Szabadlábra helyezéséért cserébe kénytelen volt átadni a Media-Moszt nevű vállalatát a Gazprom leányvállalatának. Miután megtörtént az ügylet, a volt tulajdonos elhagyta az országot. Guszinszkij nemcsak az NTV, de a tulajdonában lévő médiacsoport, a Media-Moszt egészéről kénytelen volt lemondani, ezért a Gazprom 2001 tavaszára elegendő részesedést tudott szerezni ahhoz, hogy megszüntesse az immár érdekltségébe került népszerű napilapot, a *Szegodnyát* és lecserélje az *Itogi* hetilap szerkesztőségét. Guszinszkijhez hasonló módon veszí-

tette el befolyását Borisz Berezovszkij az ORT tévécsatornánál, miután arra kényszerítették, hogy adja el részese-
dését a Putyinhoz lojális Roman Abramovicsnak.

A kormányzat ekkor még nem tudta ellenőrzését tévécsatornához hasonló módon és mértékben kiterjeszteni a nyomtatott és online sajtóra. Azok egy része Putyin harmadik elnöki ciklusáig meg tudta őrizni függetlenségét. Ugyanakkor ezek a sajtóorgánok, mint például a *Novaja Gazeta*, állandó nyomás alatt álltak, de mert fennmaradásuk ekkor még fontos volt a hatalom számára, hiszen megjelenésük azt a látszatot keltette, hogy érvényesül a szólás- és sajtószabadság, a rezsim még megtúrta működésüket. Ezek közé a relatíve független, a minőségi politikai sajtó jegyeit megőrizni képes lapok közé tartozott a *Kommerszant* és a *Vedomosztyi* is.

26

Putyin második elnöksége alatt jelent meg a „híhető tagadhatóságként” emlegetett kreml-i gyakorlat, ami a hatalom médiumok feletti ellenőrzésének további erősítését szolgálta. Ennek keretében nem állami vállalatok, hanem a kormányhoz közel álló üzletemberek szereztek többségi tulajdont egyes médiumokban, ezzel megkerülve a közvetlen állami beavatkozás vádját. Ennek egyik első példáját a Kremlhez közel álló üzletember, Aliser Uszmanov szolgáltatta 2006-ban, amikor megvásárolta a *Kommerszant* üzleti napilapot és a hozzá tartozó kiadót, majd azonnal lecserélte mindkettő vezető munkatársait, és egyúttal megszüntette az újság kritikus hangvételű véleményrovatát. Az *Izvesztyija*, Oroszország egyik legrégebbi napilapja 2005-ben előbb a Gazprom-Mediához, majd a Nemzeti Média-csoport-hoz került. Az

utóbbi élen tulajdonosként Putyin legfelsőbb köréhez tartozó üzletember, Jurij Kovalcsuk áll. Ezekben az években – Putyin második elnöksége idején (2004–2008) – az említettekén túl más befolyásos lapok is, többek között a Nyezaviszimaja Gazeta, a Moszkovszkije Novosztyi, a Trud, a Verszija és az Ogonyok is kormánybarát kezekbe kerültek. Hasonlóképp vásárolták fel 2020 végén a *Vedomosztyit*, amit az egyik utolsó jelentős független gazdasági lapként tartottak számon.

A tulajdonosi struktúrák átalakításával a Kreml ki tudta használni az új szereplők egyéb üzleti érdekeltségeit, vagyis könnyű volt meggyőzni őket arról, hogy a tulajdonukba kerülő lapokban megjelenő cikkekben fogják vissza magukat, és a kormányzattal szemben a korábbiaknál kevésbé legyenek kritikusak. Az új tulajdonosok készségesen áldozták fel a sajtószabadságot, nem mentek szembe a hivatalos elvárásokkal, és nem tették kockára gazdasági érdekeik érvényesülését. Ha az újságírók mégis eltértek a kívánt irányvonaltól, a Kreml rögtön emlékeztette a lapok tulajdonosait arra, hogy mi is lenne a feladatuk. Elég volt ehhez néhány látványos akció, mint amilyen például a Mihail Prohorov tulajdonában lévő liberális üzleti napilappal, az *RBC*-vel megesett, amikor házkutatást tartottak a szerkesztőségben, és a tulajdonos máris tudta, hogy le kell váltani a főszerkesztőt. Ezt követően a többi médiatulajdonos is rögtön tudta, hogy mihez kell tartania magát. Az *RBC*-média-csoport azzal váltotta ki a Kreml rosszállását, hogy többek között olyan kényes ügyeket tárt fel, mint Putyin magánélete vagy az ortodox egyházat átjáró korrupció. A ha-

talom csúcsain úgy ítélték meg, hogy ezekkel a témákkal a sajtónak nem kell foglalkoznia.

A *Justice for Journalists* Alapítvány szerint az újságírói tevékenység Oroszországban súlyos kockázatokkal jár, akár egészségük, szabadságuk és életük is veszélybe kerülhet, hiszen a zaklatás, a pénzbírság, a büntetőeljárások, valamint legszélsőségesebb esetben az erőszak alkalmazása régóta fennálló jelenségek. Ráadásul a hatóságok bármikor bíróság elé állíthatják a sajtó munkatársait rágalmazás, szélsőséges nézetek terjesztése vagy becsületsértés vádjával, ami a hosszadalmas pereken kívül jelentős összegű pénzbírságot vagy börtönbüntetést is eredményezhet.

Az újságíróknak már a 2000-es években is együtt kellett élniük a repressziótól való félelemmel. 2007-ben a vezető újságíróképző központ, az *Internews* irodájában a hatóságok házkutatást tartottak arra hivatkozva, hogy megalapozott gyanú merült fel a szervezet vezetőjével szemben csempészés miatt, míg maga a szervezet pénzmosással gyanúsítható. Az eljárás végül a szervezet felszámolásával zárult. A *Riporterek Háttér nélkül* és a *Freedom House* napjainkban is rendszeresen tesz közzé jelentéseket az újságírókat érő támadásokra. A sajtó munkatársai elleni támadások már a nyílt háború megkezdése előtt sem számítottak ritkaságnak. Az egyik legnagyobb figyelmet keltő ügy a 2020-ban letartóztatott Ivan Szafronov elleni eljárás volt. Szafronov letartóztatása előtt Oroszország két legnagyobb tekintélyű és egyben legnagyobb befolyású üzleti lapjánál, a *Kommerszant*-nál, illetve a *Vedomosztin*-nál dolgozott nemzetbiztonsági kérdésekkel fog-

lalkozó újságíróként. A Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB) hazaárulásért és titkos információk kiszolgáltatásának vádjával tartóztatta le, és a bíróság 2022-ben 22 év letöltendő börtönbüntetésre ítélte. Független szakértők egy része kétségbe vonta a vád megalapozottságát. Az eljárás megindítása valószínűleg része volt az Ukrajna elleni háború előkészületeinek. A hatóságok a Szafronov ellen hozott súlyos ítélettel üzenték meg az orosz újságíró-társadalomnak, hogy nemzetbiztonsági és katonai ügyekben jól gondolják meg, hogy mit írnak, és kivel osztják meg ismereteiket.

Ritkábban, de előfordulnak újságírók elleni fizikai támadások, súlyos bántalmazások, sőt halálos kimenetelű gyilkosságok is. Ezek közül talán a legismertebb esetek azok, amelyek a *Novaja Gazeta* oknyomozó újságíroit érintették. Jurij Scsekocsihin, a folyóirat főszerkesztő-helyettese máig tisztázatlan körülmények között halt meg 2003-ban. Valószínűleg megmérgezték. A csecsenföldi beavatkozásról és Putyin politikájáról írt kritikáiról közismertté vált Anna Politkovszkaja 2006-ban lett gyilkosság áldozata. Az újságírónőt már két évvel korábban, 2004-ben is megpróbálták megölni. Megmérgezték, amikor a beszlni csecsen túsdráma idején Rosztovba tartott.

A *Justice for Journalists* (JFJ) Alapítvány 2017 óta jelentéseket tesz közzé a sajtó munkatársai ellen a posztszovjet térség államaiban elkövetett támadásokról. Az elmúlt évek statisztikái azt mutatják, hogy Oroszországban a támadások döntő többsége gazdasági vagy jogi eszközökkel történt, amelyek háttérben gyakran sejlik fel valamilyen hatóság közreműködése. Különösen aggasztó,

hogy folyamatosan, ráadásul radikális mértékben nő az újságírók elleni támadások száma. Míg 2017-ben 194 regisztrált eset került a jelentésbe, addig 2021-ben már 1767. A rövid ideig tartó őrizetbe vételek, a kihallgatások, a lefoglalások, a bírságeljárások a nyomásgyakorlás repertoárjának részei. Ugyanakkor csökkenő tendenciát mutat a nem fizikai (pl. zaklatás, fenyegetés, kiber- vagy hekkertámadás) és fizikai (pl. bántalmazás, emberrablás, hirtelen és megmagyarázhatatlan halál) támadások száma. Annak ellenére, hogy a fizikai támadásoknál az állami tisztségviselők szerepe csak nagyon ritkán nyert bizonyítást, az elkövetők nagy többségének büntetlensége olyan légkört teremt, ami egyfelől mégiscsak azt a benyomást kelti, hogy az állam nem tesz meg mindent az újságírók biztonságának védelméért, másfelől állandó fenyegetettségben tartja a sajtó munkatársait.

Oroszországban a sajtóorgánumok anyagi függetlensége döntően a tulajdonosi háttértől függ. Az állami kézben lévő médiumok gyakran részesültek pénzügyi támogatásban, és egyéb kedvezményekhez is hozzájutottak. Több újság tudatosan kihasználta ezeket a támogatási formákat, és munkájuk finanszírozásának megkönnyítésére vállalták, hogy szubvenció ellenében kedvezőbb fényben tudósítanak a kormány politikájáról. A hatóságok ugyanakkor más módon is éltek befolyásolási lehetőségeikkel: kihasználták az állami szolgáltatásoktól való függést, és a papírellátás vagy a nyomdai árak manipulációjával is megpróbálták visszaszorítani az ellenzéki lapok példányszámát.

Ezzel szemben azok a kiadványok, amelyek nem részesültek sem köz-

vetlen, sem közvetett állami támogatásban, súlyos pénzügyi nehézségekkel találták szembe magukat. A befolyásolás gyakori formája az újság tulajdonosaira vagy üzleti érdekeltségeikre gyakorolt nyomás, ami végső soron az adott orgánum fennmaradását veszélyeztette. Ez történt például a *Novaja Gazeta* fő részvényesével, Alekszandr Lebegyevvel, akinek vállalkozásai folyamatos presszió alatt álltak. Az FSZB nyomozásokkal és ellenőrzésekkel próbálta meg kiszorítani üzleti érdekeltségeiből. Lebegyev szerint a fellépés háttérében a *Novaja Gazeta* tényfeltáró írásai álltak. Azok ugyanis több esetben is foglalkoztak az FSZB korrupciós ügyeivel. Végül 2015-ben úgy döntött, hogy felhagy a lap további finanszírozásával, mert az egyre nagyobb költségekkel jár. Döntése a megszűnés szélére sodorta az újságot, amit végül sikerült elkerülni.

A sajtótermékek pénzügyi megropantásának másik, gyakorta alkalmazott módja, amikor rágalmazási pereket indítanak ellenük, és az irrálisan magas bírságok egy idő után olyan súlyos teherként nehezednek a megtámadott orgánumra, hogy annak nem marad más választása, mint hogy felszámolja magát. Ilyen módon többször próbálták csődbe vinni a legtekintélyesebb ellenzéki lapot, a *Novaja Gazetát*. 2003-ban két rágalmazási per is indult ellene, amelyek lezárultával 1,5 millió dollár sérelemdíj kifizetésére kötelezték a szerkesztőséget. Hasonlóan aránytalanul magas bírságot – közel 340 ezer dollárt – szabtak ki a *The New Times* című hírlapra hibás adatszolgáltatás miatt, ám valószínűleg a tényleges ok egy Alekszej Navalnijjal készített interjú lehetett. Ezek a tételek hosszú ideig rekordnak számí-

tottak, mígnem 2021-ben a Szabad Európa rádió oroszországi szerkesztősége 900 ezer eurós büntetést kapott. A fellebbezés nem járt sikerrel, ezért a rádió kiűrtette moszkvai irodáját, és munkatársait Kijevbe, illetve Prágába evakuálta.

A tömegtájékoztatási eszközök gazdasági hátterét a kormányzat által elfogadott számos más törvény is gyengítette. Egy 2013-as jogszabály például betiltotta az alkoholok reklámozását a nyomtatott és online sajtóban, ami mintegy 20 százalékkal csökkentette ezeknek az orgánumoknak a bevételeit. Ennél súlyosabban talán csak az a 2016-ban elfogadott törvény érintette a médiaipart, amikor a tömegtájékoztatási eszközök esetében 20 százalékkal korlátozták a külföldi tulajdonrészt. Ez a korlátozás számos kormánykritikus kiadvány esetében a minőség romlásához vagy az államközeli szereplőktől való függés erősödéséhez vezetett.

A jogi eljárások pénzügyi problémákon túl presztízsveszteséget is okoztak a médiumoknak, és a csökkenő reputáció elriasztotta a hirdetőket. A *The New Times*, az egyik legkritikusabb hangot képviselő hetilap például elveszítette minden hirdetőjét, ezért arra kényszerült, hogy magánszemélyek adományaiból és előfizetésekből próbálja fenntartani magát. A *Novaja Gazeta* szintén elveszítette egyik szerződéses partnerét azok után, hogy Vlagyimir Putyin a harmadik elnöki ciklusát megkezdve megtiltotta, hogy az ellenzéki lapban és hasonló médiumokban reklámokat helyezzenek el.

A pénzügyi nehézségek közvetlenül az újságírókat is érintik. A független hírmédiumok munkatársai jóval alacsonyabb fizetésért dolgoznak, mint a szakmában – kiváltképp az állami

hírszolgáltatóknál – dolgozó kollégáik. Ezért, ha valaki nem elhivatottságból végzi a munkáját, egy idő után – mert sem anyagi jólétre, sem komolyabb sikerre nem számíthat, miközben Damoklész kardjaként lebeg felette, hogy bármelyik pillanatban elveszítheti munkahelyét – elgondolkodhat azon, hogy miért is kellene bizonyos szakmai elvekhez, a kritikai újságírás ethoszához ragaszkodni, ha az semmi jóval nem kecsegtet.

Ilyen körülmények között Oroszországban a sajtó már jó ideje nem tudja betölteni a demokratikus nyilvánosságban a negyedik hatalmi ág szerepét, már csak azért sem, mert a putyini rezsim szisztematikusan felszámolta a demokratikus nyilvánosságot. A már említett gazdasági támadások azzal, hogy csökkentik a médiumok bevételeit, és egyre bizonytalanabb anyagi helyzetbe sodorják őket, jelentősen megnehezítik az érintett orgánumok elfogulatlan, magas színvonalú működését. Ilyen körülmények között a szerkesztőségek a túlélés érdekében gyakran kénytelenek csökkenteni tartalmaik mennyiségét, a fizetéseket, vagy egyenesen arra kényszerülnek, hogy újságírókat bocsássanak el.

A szovjet korszakra jellemző nyílt cenzúra helyett napjaink Oroszországában az öncenzúra vált széles körben elterjedtté. Az erősödő kormányzati beavatkozás következtében a sajtó már a nyílt háború megkezdése előtt sem tehetette meg, hogy számos fontos közéleti kérdésben őszintén nyilatkozzék meg.

A közvetlen állami cenzúra szerepét a Kreml egyre inkább a rendszerhez lojális tulajdonosokra, az adóhatóságokra, illetve a Roszkomnadzorra bízta. Kutatások

sora igazolja, hogy a magántulajdonban lévő médiumok is alkalmaznak cenzúrát, gyakran preventív céllal, hogy elkerüljék a kormányzati beavatkozást vagy büntetést. A korábbi tapasztalataik alapján a szerkesztőségek abból indulnak ki, hogy a rezsim türelmetlenebb a rendszerkritikus írásokkal szemben, ezért igyekeznek kerülni azokat a témákat, amelyek miatt felléphetne ellenük a hatóság. A cenzúrának ez a formája kifejezetten előnyös az autokráciák számára, mert egyfelől visszatartja a szerkesztőségeket a nyíltan kormányellenes tartalmak közreadásától, másfelől csökkenti a sajtó- és szólásszabadság korlátozásával járó reputációs veszteségeket.

Az azonban, hogy hol is húzódik az a vörös vonal, amelyet nem szabad átlépni, nem mindig egyértelmű, ezért nem egy esetben a sajtószabályozás elnagyoltsága az öncenzúrát kiváltó ok. A hatályban lévő jogszabályok megfogalmazása gyakran homályos, azok értelmezése a hatóságoknak és a bíróságoknak nagyfokú szabadságot enged, ezért a szerkesztőségek egyre óvatosabbá válnak, mert jobb a békeség, nem kell a határokat feszegetni. Ezekből a helyzetekből ugyanis nem a sajtó szokott nyertesként kijönni. A szerkesztőségek egyre óvatosabbak, és kerülnek az olyan tabunak számító témákat, mint a 2000-es években folyó második csecsen háború, az emberi jogok megsértése, a hatalom legkülönbözőbb szintjeit átítató korrupció, valamint Putyin és környezetének bírálata. 2021-ben az érzékeny területek lajstroma kiegészült a második világháború emlékezetével, azzal az elvárással, hogy a háborúról csakis

a hivatalos narratíva szellemében lehet bármit is állítani. De fölkerült a tiltólistára Alekszej Navalnij és a Korruptióellenes Alapítványa is. Róluk legfeljebb csak erősen kritikus hangnemben lehetett és lehet ma is megnyilatkozni. A Roszkomnadzor több híroldalt is megfenyegetett, hogy törölniük kell a szélsőségesnek is minősülő cikkeket Navalnij nyomozásairól. A médiumok a blokkolásuk elkerülése érdekében rendszerint eleget tettek a hatósági követelésnek.

Mindebből joggal vonható le az a következtetés, hogy sajtó megtörése és az autokratikus rendszernek való alávetése már 2022 februárja előtt megtörtént. Ami azóta zajlik, az a szabad sajtó utolsó mohikánjainak eltakarítása. Ennek nagy része már a nyílt háború első heteiben megtörtént. A hatalom a független sajtó olyan zászlóshajóit tudta 2022 kora tavaszán néhány hét alatt felszámolni, mint a *Novaja Gazeta*, az országból kiszorított *Dozsgy* tévé vagy a Gazprom-Media tulajdonában lévő, de működése utolsó pillanatáig viszonylagos szabadsággal rendelkező *Ekho Moszkvi* rádióállomás. Ezek eltűnésével lényegében megszűnt a szabadon elérhető, Oroszországban működő független sajtó. Ahol pedig nincs tere a szabad közbeszédnek, ahol a hatalom a hírszolgáltatás egészét megpróbálja ellenőrzése alá vonni, ott rövid időn belül a nyilvános beszéd minősége is elkezd drámai gyorsasággal romlani. A hatalom képviselői elkezdnek olyasmiről és oly módon beszélni, ahogyan azt nem mernék megtenni, ha a közbeszéd demokratikus keretek között folyrna.

- Becker, J. (2004) Lessons from Russia: A Neo-authoritarian media system. *European Journal of Communication*. 19(2), 139–163. o. Elérhető: <https://doi.org/10.1177/0267323104042908> [Letöltés dátuma: 2024. november 14.].
- Becker, J. (2014) Russia and the new authoritarians. *Demokratizatsiya*, 22(2), 191–206. o. Elérhető: https://demokratizatsiya.pub/archives/22_2_F1T0164470351334.pdf [Letöltés dátuma: 2024. november 24.].
- Gelhbach, S., Lokot, T. and Shirikov, A. (2022) The Russian Media. in S.A. Wengle (szerk.) *Russian Politics Today: Stability and Fragility*. Cambridge: Cambridge University Press, 390–407. o. Elérhető: <https://doras.dcu.ie/28882/1/Gelhbach-Lokot-Shirikov-Russian-Media-proofs.pdf> [Letöltés dátuma: 2025. március 14.].
- Guriey S. & Treisman D. (2022) *Spin Dictators: The Changing Face of Tyranny in the 21st Century*. Princeton University Press.
- Ingannamorte, L. (2024) *Media Regulation, government and policy in Russia – media and journalism research center* M. Dragomir & T. Southgate (szerk.). Tallinn/London/Santiago de Compostela, Media and Journalism Research Center (MJRC). Elérhető: <https://journalismresearch.org/2024/11/media-regulation-government-and-policy-in-russia/> [Letöltés dátuma: 2025. március 07.].
- Jackson, C. (2016) Legislation as an indicator of free press in Russia: Patterns of change from Yeltsin to Putin. *Problems of Post-Communism*. 63(5–6), 354–366. o. Elérhető: <https://doi.org/10.1080/10758216.2016.1164572> [Letöltés dátuma: 2024. november 24.].
- Lipman, Maria (2005) Constrained or Irrelevant: The Media in Putin’s Russia. *Current History*. 104(684), 319–324. o. Elérhető: <https://www.jstor.org/stable/45318675> [Letöltés dátuma: 2025. március 14.].
- Lipman, Maria (2016b) The Media. in S.K. Wegren (szerk.) *Putin’s Russia Past Imperfect, Future Uncertain*. Hatodik kiadás. Lanham, MD: Rowman & Littlefield. 174–205. o.
- Ostrovsky, A. (2015) *The Invention of Russia: From Gorbachev’s Freedom to Putin’s War*. London, Atlantic Books.
- Richter, A. (2007) *Post-Soviet Perspective On Censorship and Freedom of the Media*. Fordította: Stuart Seaman. Moscow: UNESCO Moscow Office. Elérhető: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000153744> [Letöltés dátuma: 2024. november 24.].
- Rodgers, J. (2014) From perestroika to Putin: Journalism in Russia. in J. Bennett and N. Strange (szerk.) *Media Independence: Working with Freedom or Working for Free?* New York: Routledge, 223–242. o. Elérhető: <https://openaccess.city.ac.uk/id/eprint/13862/> [Letöltés dátuma: 2024. november 24.].
- Skillen, D. (2016) *Freedom of Speech in Russia: Politics and Media from Gorbachev to Putin*. London, Routledge. Elérhető: <https://doi.org/10.4324/9781315766256> [Letöltés dátuma: 2025. március 14.].
- Slavtcheva-Petkova, V. (2018) *Russia’s Liberal Media: Handcuffed but Free*. New York, Routledge. Elérhető: https://www.researchgate.net/publication/326840901_Russia’s_Liberal_Media_Handcuffed_but_Free [Letöltés dátuma: 2025. február 04.].
- Sz. Bíró Z. (2025) Putyin már megtette, amit Orbán Viktor tavaszra ígér – így néz ki egy politikai nagytakarítás, *Qubit*. Elérhető: <https://qubit.hu/2025/03/31/putyin-mar-megtette-amit-orban-viktor-tavaszra-iger-igy-nez-ki-egy-politikai-nagytakaritas> [Letöltés dátuma: 2025. április 04.].
- Zassoursky I. (2004) *Media and Power in Post-Soviet Russia*. Armonk, N. Y., M. E. Sharpe. Elérhető: https://www.academia.edu/69544702/Media_and_Power_in_Post_Soviet_Russia [Letöltés dátuma: 2025. március 12.].